

Stav Alojzija Stepinca prema totalitarnim režimima

Velerajter, David

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:537541>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-05**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet političkih znanosti

Diplomski studij politologije

David Velerajter

STAVOVI ALOJZIJA STEPINCA PREMA TOTALITARNIM REŽIMIMA

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet političkih znanosti

Diplomski studij politologije

STAVOVI ALOJZIJA STEPINCA PREMA TOTALITARNIM REŽIMIMA

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Boris Havel

Student: David Velerajter

Zagreb

rujan, 2023.

Izjava o autorstvu:

Izjavljujem da sam diplomski rad *Stavovi Alojzija Stepinca prema totalitarnim režimima*, koji sam predao na ocjenu mentoru izv. prof. dr. sc. Borisu Havelu, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS-bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

David Velerajter

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Pregled literature	2
3. Totalitarizam	4
4. Razdoblja susreta, suradnje i sukoba s totalitarnim režimima	6
4.1. Odlazak Stepinca na studij u Rim (1924.-1931.).....	7
4.2. Povratak sa studija i služba u Zagrebačkoj nadbiskupiji (1931.-1941.).....	8
4.3. Uspostava Nezavisne Države Hrvatske	9
4.4. Uspostava komunističke diktature	11
5. Stavovi prema totalitarnim režimima.....	14
5.1. Stepinac javno osuđuje totalitarne režime	14
5.2. Pomoć žrtvama totalitarnih režima.....	16
5.3. Optužbe za kolaboracionizam i odgovori na njih	18
5.4. Stepinac kao žrtva komunističkog totalitarizma.....	21
6. Zaključak.....	25
Popis literature.....	26
Sažetak i ključne riječi	28

1. Uvod

Katolička je Crkva kroz povijest predstavljala važnu sastavnicu u životu hrvatskog naroda. Tako su se kroz vrijeme u njoj formirale mnoge važne ličnosti poput Antuna Bauera, Ivana Merza, Franje Šepera, Franje Kuharića i mnogih drugih. No, od sredine 20. stoljeća uz prethodno navedene osobe isticalo se ime Alojzija Stepinca, hrvatskog blaženika i kardinala, koji je svojim djelovanjem promicao i zagovarao važnost hrvatskog naroda i njegove katoličke vjere. Stepinac je svojim postupcima privlačio pozornost javnosti, što je zainteresiralo mnoge autore da detaljnije istraže njegov lik i djelo. Mnogo autora pisalo je o njemu na pristran način pokušavajući mu tako dati na važnosti, a jedan dio autora zadržao je kritički stav prema njegovu djelovanju pa s realnijeg stajališta proučavaju Stepinčeve stavove. Važnost istraživanja i pisanja o ovoj tematici u tome je što se ona nerijetko koristi pri osvrtanju i komentiranju trenutnih društvenih zbivanja. Ova tema osjetljiva je i treba joj pristupiti s povećanim oprezom zbog povijesnog konteksta područja na kojem je Stepinac djelovao.

Stavovi i djelovanje Alojzija Stepinca prema totalitarnim režimima s kojima se susretao nerijetko se pogrešno interpretiraju, što lako dovodi do upitnih, kadgod ideološki opterećenih pogrešnih zaključaka. Cilj ovog rada stoga je istražiti je li Alojzije Stepinac zagovarao svoje stavove čak i kada bi došli u oprečnost sa stavovima te ideološkim pogledima vladajućih režima. Stoga se, uz nastojanje zadržavanja neutralne perspektive, u ovome radu proučavaju službeni zapisi i dokumenti, arhivska građa, kao i znanstveni članci i knjige, o Stepinčevu djelovanju za vrijeme fašizma, velikosrpske diktature kralja Aleksandra, nacizma i komunizma. Podatci su preuzeti iz dostupne literature te iz nekih arhivskih izvještaja koji se tiču teme ovog rada. Tako su kroz četiri određena razdoblja obrađeni njegovi stavovi i gledišta prema totalitarnim režimima, koji su u to vrijeme bili na vlasti. Postavljanjem okvira proučavanja pokušat će se doći do zaključaka o tomu je li se Stepinčev stav mijenjao s promjenama režima.

U većini odlomaka ovog rada upotrijebljena je deskriptivna metodologija jer se opisuju činjenice i pojave kako bi se postigla objektivnost prije donošenja zaključaka. Osim deskripcije, važan dio rada predstavlja i komparacija Stepinčeva djelovanja pod pritiskom različitih režima, u svrhu proučavanja toga jesu li njegovi stavovi bili uvjetovani promjenama istih. Rad započinje pregledom literature koja pruža uvid u okvir u koji je ovaj tekst smješten, a prisutan je trenutno u istraživanju ove teme. Nakon pregleda literature predstavljene su teorijske postavke i odrednice totalitarizma kao ključnog pojma kroz koji se prati djelovanje i stavovi Alojzija Stepinca. Središnji dio rada podijeljen je u dvije cjeline. Prva cjelina pruža uvid u četiri

razdoblja Stepinčeva života kroz koja se susreo s totalitarnim režimima. Tijekom školovanja u Rimu došao je u kontakt s početnim fazama fašizma, po završetku studija vraća se u Zagreb gdje ga dočekuje diktatura kralja Aleksandra, a završetkom diktature na vlast dolaze ustaše i uspostavljaju NDH, koja je primjer marionetskog nacionalsocijalizma. Posljednji režim koji je Stepinac doživio bio je komunizam, koji dolazi na vlast završetkom Drugog svjetskog rata.

Druga cjelina govori o njegovim postupcima uslijed djelovanja različitih totalitarnih režima. Prvi dio govori o javnoj osudi svih proučavanih režima kroz njegove propovijedi, razgovore, službena pisma, ali i druge izvore. Nadovezujući se na njegovu osudu, sljedeće poglavlje govori o pomoći koju je pružao svim žrtvama koje su bile zahvaćene politikama vladajućih. Također, spominju se i kritike oko nedovoljnog truda u pomoći žrtvama s obzirom na to da je dio ljudi ipak stradao. Nastavno na te misli, sljedeće poglavlje govori o konkretnim optužbama za kolaboracionizam s ustaškim režimom te Stepinčevim odgovorima na njih. Druga cjelina završava pogledom na Stepinca, koji je na kraju postao žrtva jednog od totalitarnih režima.

2. Pregled literature

Ovaj diplomski rad temelji se prvenstveno na sekundarnim izvorima, ali iskorišten je i dio primarnih izvora, većinom arhivske građe, ali i osobnih intervjua i propovijedi blaženog Alojzija Stepinca.

Batelja (2000) u knjizi *Alojzije Stepinac: Propovijedi, poruke, govori 1934.-1940.* donosi tri niza propovijedi u kojima Stepinac naučava deset Božjih zapovijedi. U nekima od propovijedi, prateći smjernice Svetog pisma, tumači društvenu i političku stvarnost u kojoj se nalazi, a također nagoviješta što će mu se dogoditi. Budući da knjiga sadrži Stepinčeve konkretne riječi i tumačenja, koristan je znanstveni izvor. Glavina (1997) se u članku *Nadbiskup Stepinac i nacionalsocijalizam u svjetlu izvješća Gestapoa* bavi izvješćima Gestapoa, koji je imao Hitlerovu uputu pratiti ponašanje i djelovanje Alojzija Stepinca. Stepinčevo zauzimanje za Židove osobito im je privlačilo pozornost, te je o tome Gestapo više puta obavještavao Hitlera. Ovaj članak pruža detaljniji pogled na tadašnje stanje, odnos Stepinca i nacionalsocijalističkog režima, s obzirom na to da se u njima opisuju konkretni dokumenti i izvještaji o društvenoj i političkoj aktivnosti Stepinca.

Kovačec (1997) u tekstu *Katolička Crkva u Hrvatskoj i nadbiskup Stepinac u arhivskoj građi Francuskog konzulata u Zagrebu 1941.-1945.* proučava dokumente s kojih je skinuta oznaka tajnosti 1995., što je omogućilo novi pogled na dio Stepinčeva djelovanja koji je važan za ovaj

rad. Većina dokumenata koji su tada postali dostupni odnosila se na vjerska i crkvena pitanja, a njih pet odnosilo se na djelovanje i ponašanje Alojzija Stepinca za vrijeme rata. Kao i izvješća Gestapoa Hitleru, ovi dokumenti Francuskog konzulata predstavljaju izravan dokaz i mišljenja ljudi zaduženih za praćenje i nadziranje, tada nadbiskupa, Stepinca. Autor navodi kako se smatra nestručnim za područje ove tematike te iznosi činjenice onakve kakve jesu što pridonosi znanstvenosti rada. Šanjek (1997) u tekstu *Dr. Alojzije Stepinac i Nezavisna Država Hrvatska u svjetlu nadbiskupova dosiera Svetoj stolici* opisuje kako je potkraj svibnja 1943. nadbiskup Stepinac poslao državnom tajniku Apostolske Stolice kardinalu Maglioneu iscrpan *dossier* od trideset i četiri dokumenta iz kojih je razvidan jasan stav i zauzimanje Crkve u Hrvata u prilog pravoslavaca i „nearijevaca“¹ na području NDH. Razlaganjem službenih dokumenata može se iščitati stav Alojzija Stepinca prema manjinskim skupinama koje su živjele na područjima vlasti tadašnjeg režima. Također, ova službena dokumentacija pruža uvid u njegove stavove i postupke vezane uz Pavelićevo djelovanje i režim općenito. Autor navodi i pokušaj krivotvorine nekih od tih dokumenata za potrebe kasnijeg sudskog procesa, no taj je pokušaj brzo uočen i spriječen.

Benigar (1993) u drugom, nadopunjenom i ispravljenom, izdanju knjige *Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal*, donosi cjelovit opis kardinalova života, od mladosti do smrti u Krašiću. Knjiga je prvotno objavljena 1970-ih, a njezin značaj je u tome što je objavljena u vrijeme kada je represija prema Crkvi bila snažna, pa predstavlja prvi cjelovit dokument o Stepinčevu životu. Benigar navodi kako je kroz godine skupljao podatke koristeći se građom Nadbiskupijskog arhiva u Zagrebu, Stepinčevom osobnom pisanom ostavštinom, velikim brojem pisanih i usmenih izvora kardinalu bliskih osoba, katoličkog tiska, Službenog vjesnika Zagrebačke nadbiskupije te različitih novina i tiskovina za koje je smatrao kako posjeduju vjerodostojna svjedočanstva. Kao vrijedan izvor Benigar spominje pet svezaka *Dnevnika* Josipa Vranekovića kod kojeg je kardinal proveo devet godina zatočeništva. Benigarova se knjiga načelno smatra relevantnim znanstvenim djelom zbog autorove uporabe brojnih primarnih izvora. Usto je Benigar razmjerno oprezan i nenametljiv pri donošenju zaključaka.

Čondić (2011) se u članku *Društvene okolnosti i pastoralni rad u Hrvatskoj od 1945. do 1952. godine na temelju pastirskih pisama* bavi društveno - kulturnim okolnostima komunističke

¹ Pojmovi „arijevac“ i „nearijevac“ ne predstavljaju znanstvenu kategoriju. Riječima Karen Armstrong: „Iranici ne potječu iz samog Irana, već vode porijeklo sa prostora Kavkaza, na obroncima Centralne Azije. Oni su se tamo nastanili oko 3500. g. p. n. e. Indoiranici, ili Arijevci, prastari narod iz kojih je nastala iranska skupina naroda, nisu bili etnička grupa. Od perioda nacizma riječ Arijevac je dobila razne zlokobne prizvuke, no Arijevci iz tih drevnih vremena su zapravo bili grupa plemena, koji su imali zajednički jezik i kulturu“ (Armstrong, 2017: 137).

vladavine od 1945. do 1952. te njezinim utjecajem na pastoral. On raščlanjuje nekoliko pisama te pri tome pokušava prikazati odnos tadašnjeg režima prema Crkvi i obratno. S obzirom na to da su pastirska pisma predstavljala jedan od oblika komunikacije i kritike Crkve prema režimu, njihovo je raščlanjivanje značajno. Ovaj je članak, u usporedbi s drugima, više obilježen autorovom pristranostima. Horvat (1996) u tekstu *Nadbiskup Alojzije kardinal Stepinac i totalitarni režimi* predstavlja četiri aspekta koja se mogu prikazati iz djelovanja Alojzija Stepinca prema totalitarnim režimima. On ta četiri aspekta stavlja u četiri epohe njegova života s ciljem stvaranja okvira njegovih stavova prema režimima tih godina. Članak je objavljen 1996., a od tada se pojavilo nekoliko novih relevantnijih i opsežnijih izvora koji se tiču ove teme.

Knjiga Esther Gitman (2019), *Alojzije Stepinac – Pillar of Human Rights*, nastavak je njezine prethodne knjige *When Courage Prevailed (2011)*, u kojoj je detaljno obradila temu Židova u NDH. Za potrebe ove knjige Gitman je skupljala znanstvene radove na engleskom, predavanja, izlaganja i drugo, kako bi što kvalitetnije objasnila Stepinčevu naslovnu ulogu, odnosno promicanje ljudskih prava onih kojima su ta prava bila zaklinuta.

Raspon izvora varira od američkih arhiva do monografija različitih pozicija i interesa s područja bivše države te prinosi zapadnih autora. Dobar dio izvora pohranjenih u hrvatskim arhivima po prvi je puta konzultiran i naveden upravo zahvaljujući inzistiranju autorice da dobije pristup izvornomu gradivu, koje je nerijetko bilo uskraćeno istraživačima od vremena arhivske pohrane. Posebnu vrijednost u tretmanu arhivskoga gradiva ima i dostupnost arhivskoga gradiva u SAD-u, ostvarena deklasifikacijom materijala američke obavještajne službe 1998. (NARA), posebno onih koji se odnose na ratne zločine počinjene u Drugom svjetskom ratu (Musa, 2022: 411).

S obzirom na sve prethodno navedeno, ova knjiga predstavlja jedan od najpotpunijih i najrelevantnijih izvora u proučavanju djelovanja Alojzija Stepinca.

3. Totalitarizam

U kontekstu proučavanja Alojzija Stepinca i njegovih stavova prema totalitarnim režimima korisno je istaknuti teorijske okvire i polazna shvaćanja pojma *totalitarizam*. Totalitarizam u političkoj znanosti predstavlja oblik političkog uređenja u kojemu je potpuna vlast u državi u rukama jedne osobe ili stranke, a država ograničava osobne slobode i krši ljudska prava. Vlastodržac je često karizmatična osoba čije se osobine očituju pri vođenju neke stranke,

najčešće kao diktator i slično (Jelenić, 1996). Kada bi spojili element političkog uređenja s elementom karizme, koja je prisutna kod gotovo svih totalitarnih vođa, neizbježan bi bio treći element, a to je način na koji se vlada. Taj se element u totalitarizmu očituje tako da vlast koristi represivni aparat države kako bi suzbijala politička djelovanja protivnika. [Osnovni moto totalitarizma (moto kojemu se totalitarne države na sreću mogu samo približavati, ali koji nikada u potpunosti ne mogu ostvariti) jest Mussolinijevo geslo: „Sve u okviru države. Ništa izvan države i ništa protiv države“] (Volf, 1990: 185). Ovakav se moto razilazi od temeljnih i ustaljenih modela demokracije te ju kao takvu iskrivljuje. On u svakoj svojoj sferi predstavlja potpunu kontrolu jedne osobe, odnosno monizam. Volf (1990) tvrdi kako u demokraciji svaka od tih sfera, primjerice Crkva, ekonomske, obrazovne i kulturne institucije te obitelj, imaju vlastiti suverenitet koji država mora poštovati, dok to u totalitarizmu nije slučaj.

Djelovanje Alojzija Stepinca može se pratiti kroz nekoliko režima kojima je on bio svjedok, a to su fašizam, velikosrpska diktatura kralja Aleksandra, nacizam i komunizam. Takvi se pokreti mogu grupirati na razne načine, a za potrebe ovog rada proučit će se prema političkom uređenju kako bi se shvatio politički okvir u kojem je Stepinac djelovao. Osim toga, važan je odnos prema religijama jer predstavlja početnu poziciju iz koje osoba započinje svoje djelovanje. Bekić (2012) smatra kako fašizam i komunizam podržavaju i njeguju totalitarnu diktaturu za koju je karakteristično jednostranačje te ograničen pristup vlasti i njezinim strukturama. Konkretno govoreći, tu se ističu vođe kao što su Pavelić i Tito, koji su primjer takve ograničene samovlade. Što se tiče odnosa prema religiji, komunizam obilježavaju ateistički stavovi i razmišljanja, što znači da je u oprečnosti s religijom i njezinim načelima. S druge strane, fašizam tolerira religije, pokušava ih privesti na svoju stranu prilikom uspostave vlasti, ali mu ona služi i kao sredstvo održavanja iste.²

Tema ovog rada svrstava se u područje politike i religije te se nastoji objasniti suodnos dva režima, koji su u svojoj srži totalitarni, s tim područjem. Paić (2016) opisuje totalitarizam kao nešto što nije puk način vladanja koji za cilj ima opću mobilizaciju mase, ideologija i tehnika. On objašnjava kako je u totalitarizmu ključno nešto drugo, a to nije religija te se tako vladavina ne povezuje ni s čim izvanjskim, dok je nadomjestaj religije u sekularno doba konstruiran ideologijski.

² Bekić (2012) u članku govori o pitanju zločina u ideologijama fašizma, komunizma i liberalizma te zaključuje da prevladava paradigma koja fašizam i komunizam prikazuje kao zločinačke ideologije. On se kratko dotaknuo odnosa dvaju režima s religijom zbog čega je ovaj izvor iskorišten u radu.

Sekularno predstavlja politički proces uspostave modernoga doba u Europi. To znači da se utjecaj religije i institucionalne moći Crkve neutralizira ili čak radikalno negira kao u slučaju Francuske nakon revolucije 1789. godine. Sekularno se odnosi, dakle, na politiku moderne liberalno-demokratske i republikanske vjernosti "civilnoj religiji" slobode. Usuprot tome, profano predstavlja sve ono što se u sekularnome društvu pokazuje svođenjem duha na kulturu kao svakidašnji način egzistencije čovjeka. Kad se profanost povezuje s nečim što gubi dostojanstvo i veličinu, uglavnom se misli na gubitak vrijednosti. U pitanju je nestanak ranga (Paić, 2016: 6-7).

Posljednji odlomak u teorijsko – konceptualnom dijelu rada je kritika načina na koji se promatraju osnovna obilježja fašizma. Gentile (2004) u eseju predstavlja prikaz svoje interpretacije fašizma kao moderne, nacionalističke, revolucionarne, protoliberalne i antimarksističke pojave, koju je razradio na temelju izvornih istraživanja i redefinicije pojmova *totalitarizam* i *politička religija*, kao i njihov međusobni odnos. Bavio se kritikama upućenim svojoj teoriji te je smatrao kako neke od kritika daju nepotpun prikaz iste. Nastavno na kritike, objasnio je da totalitarizam predstavlja jedan, ali ne i jedini izraz sakralizacije politike u doba moderne.

4. Razdoblja susreta, suradnje i sukoba s totalitarnim režimima

Alojzije Stepinac tijekom života susretao se s različitim oblicima totalitarne vlasti, a s obzirom na njegovu tadašnju ulogu u Katoličkoj Crkvi morao je uspostaviti kontakt i odrediti osnovne potencijalne suradnje, no ona je u konačnici izostala. Horvat (1996) definira četiri razdoblja i određuje ih na sljedeći način. Prvo razdoblje odnosi se na Stepinčev studij u Rimu, gdje je tijekom studiranja došao u kontakt s fašizmom koji je tada bio u svojim početnim fazama, ali je i dalje nailazio na potporu velikog broja ljudi. Kada se Stepinac 1931. vratio sa studija u Zagreb, dočekala ga je siječanjska, odnosno velikosrpska diktatura kralja Aleksandra, pod kojom je trajao otvoreni progon Hrvata, kao i Katoličke Crkve. U travnju 1941. završava drugo razdoblje i počinje treće, koje je obilježeno stvaranjem Nezavisne Države Hrvatske te uvođenjem rasnih zakona. Posljednje razdoblje promatranja Stepinčevog odnosa prema totalitarnim režimima počinje 1945., a označava ga uspostava komunističke diktature na čelu s Titom (Horvat, 1996: 150).

4.1. Odlazak Stepinca na studij u Rim (1924.-1931.).

Stepinac je tijekom studiranja u Rimu težio promicanju Crkvenog nauka, što se kasnije pokazalo kao jedan od uzroka sukoba s neistomišljenicima. U tim godinama pokazivao je privrženost sv. Ocu, a takav stav jačao je dodatno tijekom života, što je postupno uzrokovalo veća neslaganja s tadašnjim vlastima. Tašev (2019) piše kako je Stepinac tvrdio da nema veće uloge na svijetu od one sv. Oca, koji je direktan nasljednik sv. Petra. Shodno tomu, bio je uvjeren kako svako zlo u vidu bilo kojeg nečistog i lošeg vladara mora proći te je važno ono što u konačnici ostaje, a to su Kristovi poslanici.

Kako je ostalo zapisano iz vremena studija, upravo zato jer su prepoznali njegovu beskompromisnu vjernost Crkvi, Stepinčevi su odgojitelji iz zavoda Germanicum et Hungaricum, odabrali njega i još sedmoricu bogoslova da na procesiji upriličenoj na vatikanskom Trgu sv. Petra, uoči potpisivanja sporazuma između Svete Stolice i Talijanske države 1929. godine, nosi baldahin papi Piju XI. (Tašev, 2019: 80).

Stepinac je tijekom studija bio uključen u odnose vladajućeg režima i Crkve, što označava početak susreta s totalitarnim režimima i onime što oni predstavljaju. On je dakle, vrlo rano u svom svećeničkom poslanju došao u kontakt s fašizmom, prvim od četiriju totalitarnih režima kroz koje se njegovo djelovanje promatra.

Iste te 1929., dok je Stepinac bio na studiju u Rimu, u njegovoj se domovini događala velika promjena koja će utjecati na njega nakon povratka sa studija.

Stoga je kralj, pod izgovorom da se više ne može surađivati s parlamentom, 6. siječnja 1929. godine, objavio službenu proklamaciju u kojoj stoji: „...nastupio je čas kad između naroda i kralja ne može i ne sme biti više posrednika...parlamentarizam, koji je kao političko sredstvo po tradicijama od moga nezaboravljenog oca ostao i moj ideal...postao je smetnja za svaki plodni rad u državi...čuvati jedinstvo narodno i celinu državnu, to je najviši cilj moje vladavine, a to mora biti i najveći zakon za mene i svakoga...radi toga rešio sam i rešavam da Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 28. juna 1921. prestane važiti...saopštavajući ovu moju odluku mome narodu, naređujem svima vlastima u državi, da po njoj postupaju, a svima i svakome zapovedam da je poštuju i da joj se pokoravaju...“ (Protega, 2016: 136).

4.2. Povratak sa studija i služba u Zagrebačkoj nadbiskupiji (1931.-1941.)

Po povratku sa studija u Zagreb, Stepinca je dočekala teška situacija u kojoj se nalazio hrvatski narod nakon uspostavljanja diktature kralja Aleksandra. U tom razdoblju surađivao je s nadbiskupom Antunom Bauerom, a cilj im je bio zbrinuti narod suočen s teškom ekonomskom situacijom i siromaštvom. Što se tiče stanja u Crkvi, uvođenjem diktature zabranjene su sve organizacije, bilo političke ili crkvene, koje se nisu slagale s režimom kralja. Ukinut je Hrvatski orlovski savez koji je okupljao katoličku mladež, a ubrzo nakon ukidanja krenulo se u osnivanje Križarske organizacije, s ciljem okupljanja mladeži zakinite kraljevom odredbom.

Godine 1934. Alojzije Stepinac izabran je za nadbiskupa koadjutora s pravom nasljedstva u zagrebačkoj nadbiskupiji. Mnogi su Stepinčev dolazak ocijenili pozitivnim, a njega su ocijenili kao čovjeka velikih, ali odmjerenih koraka. Prvi potez koji je napravio nadbiskup koadjutor Stepinac, bila je anketa koja je provedena među katoličkim intelektualcima i promicateljima kršćanskih vrijednosti. Cilj ankete bio je utvrditi kakvo je raspoloženje i stanje unutar katoličkih organizacija (Matić i Stručić, 2020: 260).

Nakon što je Stepinac imenovan koadjutorom, morao se suočiti s više kriznih situacija u odnosu Katoličke Crkve s tadašnjim režimom. Naime, u to se vrijeme radilo na pokušaju uspostave diplomatskih odnosa Kraljevine Jugoslavije i Svete Stolice, a takva vrsta diplomatskih odnosa uređuje se konkordatom³ dviju navedenih strana. Dok su još trajali pregovori o obliku odnosa, izvršen je atentat na kralja Aleksandra, pa se potpisivanje konkordata moralo odgoditi za godinu kasnije. Došlo je do destabilizacije države pa je i potpisivanje konkordata postalo upitno. „Unatoč očekivanjima, nova politička previranja nisu ozbiljnije ugrozila potpisivanje konkordata. Svim je opcijama bilo u interesu sklapanje sporazuma s Vatikanom tako da je konkordat između Kraljevine Jugoslavije i Svete stolice službeno potpisan u Rimu 25. srpnja 1935. godine“ (Ninčević, 2016: 302). Nakon donošenja konkordata nezadovoljstvo je izrazila Srpska pravoslavna crkva (SPC), a u kasnijim sukobima SPC je bio izrazito protiv konkordata, dok je hrvatski državni vrh bio protiv ratifikacije. Stepinac je iznio svoje mišljenje o cijeloj

³ „Značaj Crkve u međunarodnim zbivanjima jasno upućuje na važnost reguliranja odnosa između Katoličke Crkve i pojedine države, a oni mogu biti regulirani na dva načina: državnim zakonom, odnosno jednostranim aktom države, ili konkordatom, odnosno sporazumom između države i poglavara Katoličke Crkve, što je mnogo češći slučaj. Konkordati se nikad ne odnose na pitanja dogme i vjerovanja, već na crkvena pitanja, ponajprije organizaciju crkvenih jedinica u državi, koja konkordat sklapa; odnosno imenovanje biskupa i drugih crkvenih službenika, organizaciju svećenstva, svećeničku disciplinu i ostalo“ (Matković, 2013: 108).

situaciji. „Izrazio je podršku premijeru, naglasivši da ne želi ratifikaciju na silu te da je spreman pričekati pogodnije vrijeme za slanje toga ugovora Senatu“ (Ninčević, 2016: 305). Nakon nekoliko mjeseci rasprave i neizvjesnosti oko konkordata, u konačnici je odbačen. „[...] zbog toga je Stojadinović 9. listopada 1937. godine objavio da povlači konkordat s dnevnoga reda te ga ukida s trenutnim učinkom“ (Ninčević, 2016: 305).

Stepinac je 1937. nakon smrti nadbiskupa Bauera postao ordinarij. Na toj poziciji susreo se s prosvjedima protiv donošenja konkordata, a s njima se nije slagao jer je smatrao kako će takve akcije otežati ionako već zamršenu poziciju. Također, 1938. zasjedala je Biskupska konferencija koju je kardinal predvodio, a zaključak sjednice bila je osuda odbijanja konkordata uz kratki pregled nepravdi i poteškoća s kojima se Katolička Crkva susrela u posljednjih dvadesetak godina (Horvat, 1996: 153).

Kasnije se Stepinac zalagao za reformu katoličkih studentskih i đачkih organizacija. Načelno je trebalo uspostaviti jednu krovnu organizaciju koja će unutar sebe okupljati i članove ostalih organizacija, a njezinom uspostavom smanjila bi se heterogenost hrvatskih katoličkih intelektualaca. Osim toga, postojala je bojazan da će neke organizacije izraziti nezadovoljstvo jer bi mogle tvrditi kako one zasluđu primat nad drugim udruženjima zbog svojih prethodnih djelovanja.

Upravo zbog bojazni od moguće politizacije s bilo koje strane, Stepinac je želio da to pitanje riješi na način da sve organizacije budu pod okriljem Katoličke akcije, upravo onako kako je papa Pio XI. u svojoj enciklici *Ubi arcano Dei*, naznačio, a dr. Ivan Merz poslije u Hrvatskoj od 1923. pa sve do svoje smrti i provodio (Matić i Stručić, 2020: 262-263).

4.3. Uspostava Nezavisne Države Hrvatske

Godine terora srpskog naroda prema hrvatskom stanovništvu kulminirale su šestosiječanjskom diktaturom. Kao posljedica dugogodišnjeg terora, uspostava Nezavisne Države Hrvatske dočekana je kao potreban i pozitivan korak u procesu osamostaljenja te tada dolazi i do promjene stavova vladajućeg režima. Položaj Crkve takvim raspletom situacije trebao je biti olakšan jer su komunisti, koji su provodili represiju nad Katoličkom Crkvom, svrgnuti s vlasti. Država je bila pod kontrolom ustaša, koji su funkcionirali i upravljali državom pod patronažom fašista i nacista. Prethodno navedeni režimi donekle su priznavali slobodu religije i Crkve te ju nisu nastojali u potpunosti iskorijeniti, a njihov cilj bio je pridobiti Crkvu uz sebe, kao što su to

prije njih pokušali provesti komunisti, a razlika je bila u tomu što se nije provodio otvoreni progon svećenika i ostalih crkvenih aktera. „U Hrvatskoj se očituju dva politička usmjerenja, jedno sklonije Nijemcima, drugo Talijanima. Nadbiskup Stepinac, ostali crkveni dostojanstvenici i svećenstvo razborito se ponašaju, ne miješaju se u politiku, već promiču vjerski probitak“ (Razum, 1996: 346).

Nova vlast, iako pod kontrolom fašista i nacista, uspjela je uspostaviti vlastite zakone i odredbe, a neki od njih bili su usmjereni na odnos religije i države. „Pavelić i ustaše svoju su ustašku vlast deklarirali kršćanskom, i uveli su stroge zakone za javni moral. Zakonom je zabranjena psovka, skitanje, bludničenje i pornografija, a za pobačaj je uvedena smrtna kazna“ (Horvat, 1996: 155). Osim toga, pod nacističkom prisilom, radilo se i na provođenju Nürnberških zakona koji su poticali antisemitizam, a Stepinac se protivio svim oblicima diskriminacije, bilo ono vjersko ili rasno. U skladu s tim, više puta izrazio je mišljenje o Hitleru i neljudskim načelima njegove ideologije (Horvat, 1996: 155). Kada su počeli progoni svećenika iz Slovenije, Stepinac ih je primio postavši tako zaštitnik osoba nepodobnih za tadašnji režim.

Pri ustroju novonastale države ustaše su radile na implementiranju religije u vlast, a cilj nije bio prikazati religiju samo kao važan dio funkcioniranja vlasti, već i kao dio borbe protiv neistomišljenika i drugih manjinskih skupina u tadašnjoj državi.⁴ Unatoč tomu što je religija bila dio vlasti, ustaše to nije spriječilo da i dalje organiziraju deportacije po logorima i vrše teror nad stanovništvom koje nije bilo hrvatsko, niti katoličke vjere.

Već u početku masovnih deportacija ljudi u logore samo zbog rasne pripadnosti... u nadi da će spriječiti Pavelićevu suludu politiku masovnih zatočenja on mu je 21. srpnja 1941. uputio pismo prijekora. On među ostalim piše: „Slobodan sam kao nadbiskup i zastupnik Katoličke Crkve skrenuti Vašu pažnju na neke pojave (deportacije n. pr.) koje me bolno diraju. Pripominjem odmah, da će (se) jedva tko naći, koji će imati smjelosti, da Vas na njih upozori, pa da mi je to više dužnost, da ja to učinim“ – stoji doslovno u navedenom pismu (Horvat, 1996: 156).

⁴ „Za ustaše je vjersko pitanje bilo važno kao nacionalni problem, posebno u odnosima između Hrvata i Srba. Religija je bila faktor etnoformiranja u Jugoslaviji, i zato je katoličanstvo bilo toliko važno za nacionaliste. Naravno, bitni faktori za formiranje nacije bili su i etnos, jezik, teritorij, država, povijest, kultura itd. Ipak, vjera je bila jedno od glavnih razlikovnih obilježja između Hrvata i Srba. Tako se može pratiti da su neki oblici srpskog nacionalizma, posebno oni ekstremni, našli vjerski izraz u pravoslavlju, a neki od hrvatskih nacionalista su bili povezani s Katoličkom Crkvom“ (Ognyanova, 2009: 163).

Stepinac je Paveliću pisao nakon što je čuo da su u Jasenovcu pogubljeni slovenski svećenici. U tom pismu izriče kako takav zločin stavlja ljagu na cijelu državu te zaziva osvetu u budućnosti. Dodao je i kako je logor sramota za Nezavisnu Državu Hrvatsku (Lukinović, 1995: 410). Stepinac je svoj stav o miješanju drugih vlasti u život unutar države izražavao putem pisama Paveliću.

Još dok je u Zagrebu sjedio Gestapo i SS trupe, on je 6. ožujka 1943. uputio Paveliću pismo u kojem među ostalim kaže: „Ako je posrijedi miješanje bilo koje strane u naš unutarnji narodni i politički život, onda se ne bojim, da ovaj moj glas i prosvjed dođe i do organa dotične strane vlasti“ (Lukinović, 1995: 414).

Hrvatski narod smatrao je kako je papa nezainteresiran za situaciju u kojoj se nalazi i da nije dovoljno posvećen njihovim problemima. Situaciju je pokušao smiriti Stepinac govorom u katedrali na Petrovo 1942. „Pobijajući taj prigovor kratkim povijesnim pregledom odnosa između rimskih papa i Hrvatskog Naroda zaključuje, da je takav prigovor nerodoljubno djelo, da je nezahvalnost, koja kalja hrvatsko poštenje, da je nekoristan i tuđ našem narodu, jer dolazi izvana“ (Benigar, 1974: 698).

4.4. Uspostava komunističke diktature

U svibnju 1945. došlo je do sloma Nezavisne Države Hrvatske uslijed poraza nacističke Njemačke u Drugom svjetskom ratu. Tijekom tog nestabilnog razdoblja partizanske snage ulaze u Zagreb, pri čemu dolazi do uspostave vlasti koja je, slično kao i ona prije uspostave NDH, bila vođena iz Beograda. Uspostavom komunističke vlasti pojavila se opasnost od progona Crkve u vidu osvete za zločine počinjene tijekom NDH, ali i zbog suzbijanja hrvatskoga protukomunističkog identiteta. Postupanja prema Crkvi koja su uslijedila pokušavala su se opravdati ističući upletenost u ustaške zločine, a Stepinac je više puta upozoravao Tita na nehumanost ponašanja nositelja komunističke vlasti. Kraj dugogodišnjeg sukoba ideje komunizma i Crkve ili početak eventualne suradnje nije se nazirao, a o tome koliko je nezamisliva suradnja ovih dviju strana pisao je i Tito: „Po svojim nazorima na svijet, mi, komunisti smo nosioci dijalektičkog materijalizma, i kao takvi - bezvjerci. Katolici su po filozofskim nazorima idealisti, vjeruju u Boga i crkvene dogme. Među ta dva nazora na svijet suprotnost je zaista nepomirljiva“ (Tito, 1936). Stepinac se složio s Titom oko toga da suradnja

nije moguća” [...] dok se ne odreknu svojega nauka i svojih zločinaštva i tako prestanu biti ono što jesu“.⁵

Dolaskom komunista na vlast Katolička Crkva našla se u podređenom položaju jer ideologija kojom su se vodili komunisti nije priznavala religiju ni njezine sljedbenike, a samim time ni njihove predstavnike. Nekoliko dana nakon uspostave vlasti dolazi do Stepinčeva uhićenja, a istoga dana bio je i ispitan. „Vrhovnom Štabu. Sa prvog saslušanja Stepinca. On ne priznaje da je surađivao s okupatorom i pod okupatorima, a tvrdi da su to bili samo Nijemci. Propašću bivše Jugoslavije pojavila se nova vlast kojoj smo se po kršćanskom moralu morali pokoravati“.⁶ Nakon toga Stepinac je bio pušten, a odnosi između Katoličke Crkve i vlasti u određenoj su mjeri postali podnošljivi, no takav odnos nije potrajao jer sukob režima s Crkvom ponovno jača nakon biskupske konferencije u rujnu 1945.⁷

Potaknuti lošim odnosima s vlastima članovi biskupske konferencije, na čelu s nadbiskupom Alojzijem Stepincem, napisali su 20. rujna 1945. tzv. pastirsko pismo.⁸

Zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac, u pisanomu prikazu stanja između državne vlasti i Crkve zastupniku Svete Stolice u Beogradu mons. Josephu Patricku Hurleyu, 2. ožujka 1946. godine, piše kako je Vlada u Zagrebu zahtijevala da se već u srpnju 1945. godine održi sastanak biskupskih konferencija očekujući od biskupa odobrenje njihovih stavova (Čondić, 2011: 278).

U pismu se izražava nezadovoljstvo Katoličke Crkve zbog načina na koji su se komunisti odnosili prema njoj, a ističe se to da su se osude i ubojstva katoličkih svećenika vršila i nakon završetka rata. “Kad su se svršile ratne operacije, nisu prestale smrtne osude katoličkih svećenika. Njihov broj prema našim podacima iznosi: 243 mrtva, 169 u zatvorima i logorima, 89 nestalih. Svega 501. K tomu pridolazi 19 ubijenih klerika, 3 ubijena laika, 9 redovnika i 4

⁵ Alojzije Stepinac: Propovijedi, poruke, govori 1934.-1940., priredio BATELJA, Juraj. Zagreb. 2000., 432-433.

⁶ Jedna od bilješki pronađenih u Arhivu Centralnog komiteta Komunističke Partije Hrvatske o uhićenju Stepinca i nakani njegove eliminacije.

⁷ Prikaz knjige Batelja, Juraj. 2010. *Blaženi Alojzije Stepinac – svjedok Evandjelja ljubavi. Životopis, dokumenti i svjedočanstva – prije, za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata*. Postulatura blaženog Alojzija Stepinca. Zagreb.

⁸ „Opću Biskupsku konferenciju činili su svi katolički biskupi svih biskupija bivše države i svi su nad/biskupi potpisali Pastirsko pismo. Poslali su okružnicu svećenicima, 21. IX. 1945., a nadbiskup Stepinac je sadržaj toga Pisma, u kraćemu obliku, 22. IX. 1945. godine, poslao Titu. Pastirsko je pismo objavljeno na talijanskomu jeziku, usp. Lettera pastorale dei vescovi cattolici jugoslavi fatta alla Conferenza Vescovile Plenaria a Zagabria 20 settembre 1945, La Civiltà Cattolica, 96 (1945), 4., 261-268“ (Čondić, 2011: 279).

časne sestre“.⁹ Također je opisano kako se svećenici nisu imali pravo braniti ni odgovoriti na takvo postupanje, a navedeni događaji zaoštrili su već nepovoljne odnose Crkve i komunista.

Osim ubojstava svećenika, koje je bilo na vrhu popisa stvari koje su iznesene u pastirskom pismu, popisana je bila još nekolicina praksi koje su komunisti htjeli iskorijeniti ili zabraniti. Jedan od primjera bio je katolički tisak, prvenstveno časopisi. „Nakon dolaska Titove demo(no)kracije, nije nijedan izlazio, što govori o njihovu poimanju slobode pisane riječi, ali i strahu od vjerskoga tiska u izgradnji kršćanske svijesti“ (Čondić, 2011: 282).¹⁰ Sljedeći su bili zavodi, sjemeništa i škole.

Osim što su poubijali ili pozatvarali gotovo četvrtinu tadašnjih svećenika u bivšoj državi, komunističke su vlasti odlučile uništiti i svećenički podmladak, onemogućujući rad u sjemeništima i bogoslovijama, u kojima su se odgajale tisuće djece i mladeži, budućih svećenika i plemenitih vjernika laika (Čondić, 2011: 282).

Vjeronauk i odgoj katoličke mladeži bila je još jedna od stvari kojima su se komunisti protivili. „Dotadašnje obvezatno pohađanje vjeronauka komunistička je vlast proglasila neobvezatnim, a oni koji su htjeli pohađati vjeronauk, za nj su se trebali prijaviti“ (Čondić, 2011: 283). Ostale prakse koje su privukle pozornost režima, a objašnjene su u pismu bile su kršćanska ženidba, karitativni rad, agrarna reforma, kršćanska groblja i osuda materijalističkog duha.¹¹

Reakcija komunističkog režima na pastirsko pismo uslijedila je vrlo brzo. „Biskupski spisi iz tog doba svjedoče da su Tito i Partija bili veoma bijesni na biskupe zbog Pastirskoga pisma, kojim su u javnosti činjenično i istinito razotkrili ćud i zla djela nove vlasti“ (Čondić, 2011: 286). Pastirsko pismo izazvalo je mnoštvo reakcija te je pokrenulo nove procese protiv katoličkih predstavnika. Stanje se nije smirivalo, stoga je Tito iznio viđenje situacije.

Osim ustrajnoga ocrnjivanja Crkve, ne pobijajući tvrdnje iz Pisma, u priopćenju veli da u Pastirskom pismu “ima i dosta neistine, a to je neistina da se u Jugoslaviji progoni

⁹ Pastirsko pismo, 2. Usp. A. Baković, Hrvatski martirologij XX. stoljeća, Zagreb, 2008. Napomena: izvor preuzet sa Čondić, Alojzije (2011) Društvene okolnosti i pastoralni rad u Hrvatskoj od 1945. do 1952. godine na temelju pastirskih pisama. *Crkva u svijetu*, (46), 3: 277-300.

¹⁰ Podatak iz istog izvora kaže da je stotinjak katoličkih časopisa izlazilo u državi prije Drugog svjetskog rata (Čondić, 2011: 282).

¹¹ Vidi Čondić, Alojzije. 2011. Društvene okolnosti i pastoralni rad u Hrvatskoj od 1945. do 1952. godine na temelju pastirskih pisama. *Crkva u svijetu*, (46), 3: 277-300. za detaljnija objašnjenja navedenih stvari.

crkva”, dodavši da se samo radi o pravednom kažnjavanju svećenika okorjelih zločinaca (Čondić, 2011: 287).¹²

Tito je u izjavama za strane tiskovine govorio o „prljavom radu“¹³ koji su biskupi obavljali. To je privuklo Stepinčevu pažnju te je izrazio neslaganje s takvim nazivom, a nastojao je upozoriti i na nesnošljivosti koje su svakodnevno morali trpjeti kao pripadnici Katoličke Crkve. Stepinac je izjavio da “je Crkva od prvog časa njezinog nastupa u Hrvatskoj dobivala udarac za udarcem...” (Čondić, 2011: 288).

5. Stavovi prema totalitarnim režimima

U razdobljima susreta, suradnje, ali i sukoba s totalitarnim režimima isprepliću se četiri aspekta prisutna u Stepinčevu djelovanju tijekom godina (Horvat, 1996). Prvo je javna osuda totalitarnih režima zbog koje je dolazio u sukobe s istima. Sljedeća je pomoć i skrb koju je pružao žrtvama totalitarnih režima bez obzira na njihovo rasno, religijsko ili političko opredjeljenje. Treće govori o javnim optužbama Srba, pravoslavaca i komunista, koje su stavljene na teret Stepincu, a odnose se na sumnje da je jedan od kolaboracionista ustaškog režima. U posljednjem razoblju postaje žrtva komunističkog režima, nakon preuzimanja vlasti od ustaša.

5.1. Stepinac javno osuđuje totalitarne režime

Nacionalsocijalizam uhvatio je puni zamah u Njemačkoj sredinom 30-ih godina prošlog stoljeća, što prvotno nije izazvalo dostatne reakcije u Europi, jer je većina važnijih svjetskih aktera vjerovala kako će početni zanos tom idejom brzo splasnuti. Situacija je eskalirala krajem desetljeća kada je Hitler pripojio Sudete, a potom i cijelu Austriju. Za svoje postupke nacionalsocijalisti su se vodili pravilima koja je postavio Hitler, prvenstveno govoreći o nadljudima (*Übermensch*) i jednoj rasi, koja ima primat nad svim ostalim rasama.

Stepinac je na crkvenom slavlju u Biskupiji kod Knina jasno kazao kako nije kultura „smatrati sebe nekim višim bićima - nadčovjekom i prezirati drugoga, kad se znade da su svi ljudi po sebi prah i pepeo, a po milosrđu Božjem svi djeca jednoga Oca nebeskoga“ (Glavina, 1997: 87).

¹² Usp. M. Akmadža, Pastirsko pismo..., nav. dj., 183-189.

¹³ [Tito je za pariški Humanité izjavio da su se biskupi u Pastirskom pismu okrenuli protiv vlasti i demokratskih mjera, rekavši da je odgovorio mirno u dnevnomu tisku, upozorivši na “njihov prljav rad”] (Čondić, 2011: 288).

Stepinac je uz to istaknuo važnost Boga, koji će imati konačan sud o tome tko zaslužuje kakav položaj. Također, bio je zabrinut oko toga što će biti ako Nijemci pobjede u ratu te počnu širiti utjecaj u Hrvatskoj, a tijekom posjeta kardinalu Pacelliju u Rimu, koji je kasnije izabran za papu, odnio je dokumente o nacionalsocijalističkoj propagandi u Hrvatskoj. Stepinac je kardinala molio da dokumente proslijedi sv. Ocu jer je smatrao kako prijeti strašna pogibelj od takvog režima ako dođe do njezinog ostvarenja (Glavina, 1997: 87).

Kada je ustaški režim zaposjeo vlast u Hrvatskoj Stepinac je na njega, kao i mnogi ako ne većina Hrvata, gledao kao na ostvarenje težnje hrvatskog naroda za vlastitom državom. Stepinac je podržavao hrvatsku samostalnost, a ne politički sustav koji ju ostvaruje, a on i Pavelić radili su na održavanju korektnih odnosa jer je vodstvo države smatralo kako Crkva može biti važan čimbenik u kontroli vlasti i mase. Takvi odnosi nisu potrajali jer je ustaški režim pokušao Crkvu podrediti svojoj politici i interesima, kao i zbog ustaških zločina. Primjerice, 1941. Stepinac se obratio Mili Budaku nakon što je jedan od članaka u Katoličkom tisku bio cenzuriran. Izrazio je nezadovoljstvo prokomentiravši kako ni beogradska represija nije bila toliko oštra prema njima kao što je to sada Hrvatski novinski ured (Vuk, 2018: 11). Stepinac se nastavio žaliti na ograničenja s kojima se susretao, a Pavelić je nakon nekog vremena savjet odlučio potražiti kod nadređenih.

Sam je Pavelić predstavnicima Trećeg Reicha rekao da Nezavisna Država Hrvatska ima problema s višom crkvenom hijerarhijom na čelu sa Stepincem, a nacistički zapovjednik Heinrich Himmler izjavio je da je zagrebački nadbiskup „čovjek Vatikana i nepouzdan“ te da bi na njega trebalo pripaziti (Vuk, 2018: 11).

Tijekom Drugog svjetskog rata Njemačka je imala marionetske države u Francuskoj, sa sjedištem u Vichyju te u Hrvatskoj. Upravo zbog toga Francuski konzulat nalazio se u Zagrebu te je vladu izvještavao o stanju u NDH. Na te spise bila je propisana oznaka tajnosti do 1995., nakon čega im se moglo pristupiti i dobiti djelomičan uvid u funkcioniranje vlasti u NDH. Spisa je bilo više stotina, a pedesetak je govorilo konkretno o odnosu Crkve i vlasti, iako se taj odnos spominjao u većini spisa. U jednom od dokumenata francuski konzul piše vladi o sukobu Crkve s ustaškom vlasti.

U izvješću se iznosi mišljenje kako je Crkva još jednom i samomu Zagrebu potvrdila osudu nasilja toga režima i njegovih načela, a tako je - kaže se - intonirana i propovijed zagrebačkoga nadbiskupa s propovjedaonice katedrale, koji je kao sramotnu osudio

nacionalsocijalističku doktrinu u pitanju rase i hrabro podsjetio da će se onima pred kojima sada drhte milijuni sutra zaboraviti čak i imena (Kovačec, 1997: 80-81).

Navedeni spisi prikazuju stav Crkve prema ustaškom režimu. Postojanje ikakva oblika korektnih odnosa Crkve i ustaša rapidno se urušavalo, a razlog tomu bilo je razilaženje u osnovnim svjetonazorskim shvaćanjima. Naime, državi nije odgovaralo što postoji samostalna struktura unutar nje koju ne mogu kontrolirati, a Crkva nije mogla zanemariti ustašku ideologiju koja je uključivala zločine prema pripadnicima drugih etničkih skupina, kao i njihovu diskriminaciju.

5.2. Pomoć žrtvama totalitarnih režima

Kada je Hitler preuzeo vlast u Njemačkoj i započeo s primjenjivanjem diskriminirajućih rasnih zakona protiv Židova, mnogi su Židovi pokušavali pobjeći iz Njemačke, a dio ih je došao na hrvatska područja. Kako je nacizam jačao, tako se i prostor za zaštitu Židova u Europi smanjivao, a u Zagrebu je 1937. na poticaj Alojzija Stepinca osnovan Odbor za pomoć izbjeglicama. To je vrijeme prije početka rata, što pokazuje kako je Stepinac na vrijeme predvidio potrebu za reakcijom i što će se dogoditi te je u propovijedima kritizirao rasnu diskriminaciju govoreći kako za nju nema mjesta u crkvenim učenjima.

Već 12. travnja 1941. Gestapo je pretresao prostorije Stepinčeva Odbora za pomoć izbjeglicama, uhitio tajnicu Odbora Tereziju Škringer i držao je u Grazu pet mjeseci u zatvoru. Liste dobročinitelja na vrijeme su spaljene tako da gestapovci nisu našli ništa što bi moglo koga teretiti. Agenti Gestapoa imali su nalog da uhite i nadbiskupa Stepinca, ali energičnom intervencijom ustaških vlasti do toga nije došlo (Glavina, 1997: 89).

Već na početku deportacija ljudi u logore zbog rasne pripadnosti nadbiskup je uputio Paveliću prosvjedno pismo (21. srpnja 1941.) puno prijekora, a bio je potpuno svjestan da će se to u Hrvatskoj tada jedva tko usuditi te da se i sam izlaže opasnosti, no upravo je zato postupio onako kako mu je nalagala savjest, a tako će postupiti i u prosvjednom pismu Paveliću 24. veljače 1943. (Kovačec, 1997: 81).

Stepinac se zalagao za jednakost svih ljudi te je koristio položaj čelnika Katoličke Crkve u Hrvata kako bi poslao poruku vladajućem režimu o neprihvatljivosti radikalnih stavova kojima se vode. Gitman (2019) u knjizi piše o ideologiji Trećeg Reicha, koja je naučavala kako

Njemačka danas pripada Nijemcima, a sutra svima ostalima, pri čemu se isključuju nepodobni. Nedugo po dolasku na vlast, Pavelićeva vlada uspostavlja antisemitske zakone, koji su ocrtavali karakter njemačkog nacizma više nego, primjerice, talijanskog fašizma. S obzirom na to da je Hrvatska bila podijeljena između Njemačke i Italije, pa samim time između fašizma i nacizma, nametalo se rješenje kojim bi Židovima više odgovaralo boraviti u talijanskom dijelu gdje se vojska suzdržavala od djelovanja prema njima. Kada je u jednom trenutku nezadrživo rastao broj židovskih izbjeglica u Dalmaciji, upravitelj Giuseppe Bastianini naredio je njihovo prebacivanje iz talijanskih zona u NDH (Gitman, 2019, 187-188).

Situacija u kojoj su se Židovi zatekli bila je nepovoljna s obzirom na to da im je prebacivanjem u NDH prijetila smrt. Stepinac je zbog navedenog razvoja događaja odlučio kontaktirati kardinala Luigija Maglionea i zamoliti ga da pokuša navesti talijanske vlasti na ponovno razmišljanje o Bastianinijevoj odluci. Zamolio ga je za ostanak Židova na teritoriju Jadrana, koji je bio pod upravom Talijana, što je u konačnici i ostvareno. „Osnova ove dozvole bio je argument da se do 1942. oko 30% zagrebačkih Židova preobrati. Zato što su neki bili kršteni, Magliore je dobio dozvolu talijanske vlade da sve židovske izbjeglice ostanu u talijanskim zonama“ (Gitman, 2019: 188).

U nekim su situacijama vjerski prijelazi bili jedini spas Romima, Židovima i Srbima, o čemu govore i riječi Alojzija Stepinca.

Kada dođu k vama osobe židovske ili pravoslavne vjeroispovijesti, koje se nalaze u smrtnoj opasnosti, pa zažele konvertirati na katolicizam, primite ih, da spasite ljudske živote. Ne zahtijevate od njih nikakvo specijalno vjersko znanje, jer pravoslavni su kršćani kao i mi, a židovska je vjera ona iz koje kršćanstvo vuče svoje korijene. Uloga je i zadaća kršćana u prvom redu spasiti ljude. Kada prođe ovo vrijeme ludila i divljaštva, ostat će u našoj Crkvi oni koji budu konvertirali zbog uvjerenja, dok će se ostali, kada opasnost prijeđe, vratiti u svoje (Vuk, 2018: 12).

Crkva je za vrijeme ustaškog režima spašavala ljude od progona i smrti bez obzira na njihovu vjersku, rasnu i bilo koju drugu pripadnost. Stepinac je bio svjestan toga da ljudi pristaju na vjerski prijelaz isključivo kako bi spasili živote, ali je to dopuštao iz istih razloga, kako bi se spriječilo ubijanje.

NDH je bila država čiji je cilj bio imati etnički čisti narod po uzoru na Hitlerovu Njemačku, a kako bi se takav naum ostvario poželjno je bilo ukloniti sve koje su označili nepodobnima.

Zbog moralne odgovornosti Crkva je, na čelu s Alojzijem Stepincem, reagirala s ciljem zaštite nepodobnog stanovništva. Pritom je vodstvo Crkve bilo svjesno fizičke nemoći, ali se pouzdalo u to kako će moralna načela prevladati.

U pismu od 6. ožujka 1943. nadbiskup Stepinac traži od poglavara NDH da se spriječi popis nearijevskog stanovništva: „Molim u ime čovječnosti, koju je naš narod uvijek visoko cijenio, da ne dopustite, Poglavnice, da od ostalih podanika naše države itko nepravедno trpi. U sabirnim logorima imade mnogo njih, koji su nevini, ili koji nijesu zaslužili tako tešku kaznu. (...) Ako je po sriedi miešanje koje strane vlasti u naš unutarnji narodni i politički život, onda se ne bojim, da ovaj moj glas i prosvjed dođe i do organa dotične strane vlasti. Katolička, naime, Crkva ne pozna nikakova straha pred ikojom zemaljskom silom, ako se radi o obmni najosnovnijih prava čovjeka. Nitko više od Katoličke Crkve u našoj domovini ne želi sreću i napredak našega naroda.(...) Kako Crkva nema fizičku već jedino moralnu silu, to će ona i u buduće tu svoju silu neustrašivo upotrebljavati, da brani prava čovjeka i time bitno pridonese sreći i napredku našega naroda“ (Šanjek, 1997: 104).

Esther Gitman (2019) u knjizi opisuje svjedočanstva Židova kojima je nadbiskup Stepinac pomagao, a sve to u svrhu izbjegavanja progona u koncentracijske logore i potencijalne pogibije. S obzirom na to da je već spomenuto kako su dijelovi Jadrana bili pod talijanskom upravom za vrijeme NDH, potrebno je izdvojiti još jedan specifičan slučaj s otoka Korčule koji je u tom vremenu bio poznatiji kao otok Židova. Na tisuće austrijskih, poljskih, čeških i njemačkih Židova spašeno je zahvaljujući Stepincu, koji je reagirao na njihov poziv u pomoć, kada je unutar Caritasa u Zagrebu osnovao prihvatni centar za izbjeglice. Taj centar pomagao je svim članovima osigurati dostojan život unutar režima te pomoći s emigracijom u države gdje takvih režima nije bilo (Gitman, 2019: 191-192).

5.3. Optužbe za kolaboracionizam i odgovori na njih

Djelomično povlačenje, a kasnije i potpuni slom fašističkog, nacističkog i ustaškog režima povlačio je pitanja među komunistima o tomu što učiniti s pristašama i kolaboracionistima navedenih režima. Stepinac je, kao jedan od najutjecajnijih Hrvata tog vremena, bio među prvima na listi osoba koje je bilo poželjno ukloniti. O tomu koliko su ga se komunisti htjeli riješiti govore dokumenti koji opisuju događaje nekoliko mjeseci prije preuzimanja vlasti u Zagrebu.

Ubrzo nakon ulaza partizana i ruske armije u Beograd (22. listopada 1944.) tamošnji radio predbacuje odgovornim predstavnicima Katoličke Crkve što nisu ustali u obranu progonjenih Srba i Židova. Izrije kom se spominje nadbiskup Stepinac. Ubrzo je prozvan „ratnim zločincem“, a to je značilo da će biti doveden pred „narodni sud“ i osuđen (Tomić, 1998: 405).

Tomić (1998) piše o velikom skupu na Trgu bana Josipa Jelačića 11. svibnja 1945. na kojemu je jedan od govornika, Marko Belinić, proglasio Stepinca ratnim zločincem. Nedugo nakon toga Alojzije Stepinac priveden je prvi puta, 17. svibnja, kada ga je potpukovnik s pratnjom odveo u pritvor u Mlinarskoj ulici. Ispitivalo ga je nekoliko osoba, od kojih su neke zauzele čvrsti stav te su odmah optužile nadbiskupa za suradnju s okupatorima, na što se on usprotivio. „Što se tiče Nijemaca, *transeat*, stvar je jasna. A što se tiče ustaša, mogu reći samo to da nitko ne može okupirati svoju vlastitu zemlju na kojoj je“ (Benigar, 1993: 160). Nova je vlast dvojila koji stav zauzeti u vezi Stepinca. Naime, jedna mogućnost bila je prikazati Stepinca kao negativca i suradnika s okupatorom, čime bi nastojali ukloniti važnog predstavnika Crkve, a to bi pomoglo nastojanjima da Crkva bude podložna njihovoj volji i interesima. Druga je mogućnost bio razgovor i pokušaj dogovora kako bi se Stepinca uključilo u planove komunističke partije. Komunisti su smatrali kako bi Crkva u tom slučaju slijedila glavnog predstavnika, što bi im osiguralo dovoljnu kontrolu te nestabilne strukture vlasti. Nakon razgovora s Titom, Stepinac je bio oslobođen, ali bilo je upitno kada će doći do ponovnog uhićenja i suđenja pred narodnim sudom.

Glavna rasprava suđenja na narodnom sudu započela je 30. rujna 1946. čitanjem optužnice koja je sadržavala šest točaka optužbe. U prvoj točki nadbiskupa se optužuje za suradnju s Pavelićem za vrijeme rata. „Pripisuje mu se izdaja domovine, uporni rad protiv probitaka i borbe naroda i nazivlje ga se protunarodnom osobom“ (Benigar, 1993: 532). Dio prve točke optužnice bila je i optužba o radu na račun bogaćenja Crkve te na proširivanju njenog utjecaja u NDH. Stepinac je odgovarao na optužbe jedino u situacijama kada je htio obraniti Crkvu. Tako je za prvu točku optužnice rekao kako je NDH *de facto* bila država te je on, kao vrhovni vjerski poglavar, morao poštivati protokole pojavljivanja na državnim događanjima. Glavna zamjerka koju mu je tužitelj iznio bila je to što je otišao čestitati ustašama na preuzimanju vlasti u travnju 1941., tvrdeći kako je Crkva već od ranije bila pod okriljem Hitlera (Gitman, 2019). Druga točka predbacuje mu suradnju s Pavelićem putem katoličkog tiska. Ova točka optužnice bila je usmjerena dokazivanju Stepinčevog monopola nad katoličkim tiskom i njegovog usmjeravanja prema ciljevima Pavelića i cijele NDH, ali i protiv komunizma i ostalih neistomišljenika. Neki

spisi pokazuju kako je Stepinac pisao tadašnjem ministru Mili Budaku te se u pismu žalio na postupanje uredništva u novinama. Naime, Stepinčevi radovi prilagođavali su se politikama vladajuće strukture, s čime se on nije slagao te je zatražio da se prestane objavljivati radove s njegovim potpisom, što na kraju nije učinjeno.

Unatoč dokumentaciji koja ustanovljuje kako Stepinac nije više kontrolirao medije, Ivo i Slavko Goldstein, u njihovom radu *Holokaust u Zagrebu*, tvrde kako je Stepinac redovno koristio katolički tisak kako bi komunicirao sa župljanima tijekom rata iako je njegov prekid objavljivanja bio naširoko poznat (Gitman, 2019: 105).

Treća točka optužnice tereti Stepinca za nasilno pokrštavanje pravoslavaca, Roma i Židova. Ove optužbe podupiru stav da je Stepinac radio kao suradnik Pavelićeva režima tako što se rješavao svih režimu nepodobnih skupina. Prvenstveno se misli Srbe, Rome i Židove koje je trebalo što prije uključiti u državni režim ili ih se riješiti progonom, a nerijetko i ubojstvima.

Upisuje mi se u krivnju prekrštenje Srba. To je uopće neispravan naziv, jer tko je jednom kršten, ne treba ga više prekrštavati, nego se radi o vjerskom prijelazu. Činjenica je, da sam morao premještati župnike, jer im je prijetila opasnost smrti od pravoslavnih, jer su ih htjeli Srbi ubiti, zato što otežu s prijelazima (Benigar, 1993: 537).

Sljedeća točka optužnice nije ga se doticala izravno, već ga se smatralo vođom cijelog klera, čiji su mu se zločini predbacivali. Stepinac je ostavio na razmatranje to da je njegovo ponašanje prema režimima moglo potaknuti druge svećenike i biskupe na slična djela, ali nije se smatrao odgovornim za njihove zločine. Unutar Crkve postojale su frakcije od kojih je jedna, ili čak nekoliko, bila odana Paveliću i njegovu naumu. Stepinac s djelovanjem takvih frakcija nije bio povezan.¹⁴

Peta točka iznosi kako je Stepinčevo imenovanje vojnim vikarom bilo povezano s pomaganjima ustaškoj vojsci tijekom ratnog razdoblja. Tužiteljstvo je smatralo kako je Stepinac koristio svoj utjecaj za pomoć Pavelićevim idejama, a kasnije i kako bi naštetio onima koji su preuzeli vlast. Benigar (1993) navodi kako je Stepinac sudu objasnio pokušaje uređenja vojnog vikarijata

¹⁴ [Svakako je bilo primjera katoličkog svećenstva koje je odbilo nadbiskupove prijedloge međusobne tolerancije, kao i njegove napore odvajanja Crkve od režima NDH. Spomenuli su neke od katoličkih svećenika, osobito Matu Mugoša koji je rekao „kler je prije radio s molitvenikom, sada je vrijeme za revolver“. U Sarajevu je Božidar Bralo, koji je bio zapovjednik sigurnosne policije pod nadzorom sarajevskog biskupa Ivana Šarića, kao i inicijatora lokalnih antisemitskih akcija, izjavio u *Novom Listu* u srpnju 1941. kako „nije više grijeh ubiti sedmogodišnje dijete“] (Gitman, 2019: 107).

putem konkordata koji je u zadnji tren srušen. Isto tako, Stepinac je smatrao, kada je rat između Jugoslavije i Njemačke bio pri kraju, da se morala pružiti pomoć ostalim katoličkim vojnicima jer, unatoč tomu što je država propala, a rat završio, ljudima se trebalo izaći u susret. Posljednja točka optužnice iznosi kako je Stepinac koristio svoj utjecaj na pogrešan način te izravno protiv komunista i cijele Jugoslavije (Gitman, 2019: 98-110).

U vezi s tom nadom da je [nadbiskupsko tajništvo, postalo sjecištem ustaša i ustaških obitelji te raznih drugih izdajnika i neprijatelja naroda, koji svi tamo dobivaju lažne vijesti o stanju u zemlji i inozemstvu, te se na tom izvoru danomice napajaju uvijek novim lažima i skoroj propasti naše republike i skorom „povratku na staro“. Ovakve lažne glasine pronose ustaše i njihovi saradnici po cijeloj zemlji, a optuženi Stepinac ostajući uporno na svojoj protunarodnoj liniji, stvara od svog nadbiskupskog dvora rasadnik takovih laži i kleveta protiv naše domovine federativne republike Jugoslavije] (Benigar, 1993: 533).

5.4. Stepinac kao žrtva komunističkog totalitarizma

Mjesecima nakon promjene vlasti trajala su previranja komunista i Katoličke Crkve u Hrvatskoj oko toga kako bi njihov odnos trebao biti uređen te na koji bi način jedni prema drugima trebali postupati. Osoba koja je zastupala stavove Crkve bio je nadbiskup Alojzije Stepinac koji je smatrao kako se zajednički dogovor neće postići. Tomu u prilog išli su pokušaji pregovora, koji bi samo na kratko vrijeme smirili situaciju, a već sljedeće neslaganje opet bi vratilo situaciju u početno stanje. S obzirom na takve odnose, bilo je pitanje vremena kada će nadbiskup biti uhićen kao vođa i glavni neprijatelj komunističkog režima. Stepinac je toga bio svjestan te je zajedno s najbližim suradnicima, uz savjetovanje Svete Stolice, odredio nekolicinu generalnih vikara i pomoćnih biskupa koji će ga zamijeniti kada dođe do uhićenja.

Bila je srijeda 18. rujna 1946. Od rana jutra su po svim gradskim ulicama krstarili milicionari i vojnici: svi su bili naoružani, kao da se sprema kakva ratna operacija. Na Kaptolu je bio priličan broj naoružanih, koji su šetali amo i tamo. Oko 5,30 ujutro uđu milicionari u nadbiskupski dvor te zaposjednu sve hodnike i stubišta. Potražili su nadbiskupa koji se upravo u svojoj privatnoj kapeli pripravlja za sv. Misu. Na upit što traže, milicionar mu reče: „Imamo nalog da vas odvedemo!“. Milicionar mu preda pismeni nalog javnog tužioca Jakova Blaževića, od 17. rujna 1946. kojim naređuje da milicija odmah liši slobode dr. Alojzija Stepinca, koji se nalazi na Kaptolu, u

nadbiskupijskom dvoru, i da ga stave u pritvor Javnog tužilaštva za grad Zagreb, a primjerak ovoga naloga neka se uruči okrivljenom prigodom uhićenja (Benigar, 1993: 520-521).

Glavna karakteristika totalitarnih režima, kakav je bio i tadašnji komunistički, bila je snažna represija prema neistomišljenicima i protivnicima načina vođenja države. Prije otvorenog sukoba, postojao je pokušaj suradnje putem razgovora s Titom nakon prvog Stepinčevog uhićenja, odmah po preuzimanju vlasti komunista u Zagrebu. U tom je razgovoru Tito od Stepinca tražio da razmisli o stvaranju nacionalne Crkve. Drugim riječima, pokušao je Stepinca, ali i Crkvu u Hrvatskoj, u potpunosti odvojiti od Vatikana. Stepinac mu je u tom razgovoru rekao kako razumije njegove političke ideje, ali kako takvo nešto nije moguće zbog toga što je hrvatski narod godinama privržen sv. Ocu i Vatikanu te se to ne može promijeniti. Također je smatrao kako Hrvati duguju svoju vjernost papi zbog njegove pomoći u prošlosti. U konačnici, Stepinac je uhićen, a godinama nakon njegove smrti istaknuti članovi režima objasnili su kako je bilo potrebno da Stepinac umjesto zatvora bude slavljen među komunistima.

To su poslije sasvim otvoreno priznali Ivanu Meštroviću i Milovan Đilas i Vladimir Popović, čelni ljudi tadašnje Komunističke partije Jugoslavije. Popović primjerice o Stepincu izjavljuje: „To je sigurno čovjek velikog karaktera, bez prigovora, stalan u svojim uvjerenjima (...) Njegov nas hrvatski nacionalizam nije mnogo smetao. Da je samo proglasio hrvatsku crkvu, odcijepljenu od Rima, mi bismo ga do neba uzdignuli“ (Tomić, 1998: 408).¹⁵

Nadbiskupu Alojziju Stepincu sudilo se po nekoliko točaka optužnice, a suđenje se moglo pratiti samo uz pozivnicu OZNA-e. Dinamika suđenja bila je takva da su sudske rasprave započinjale rano ujutro, a završavale bi kasno u noć. Tomić (1998) govori kako tako postavljeni proces za cilj ima izmoriti sve optuženike¹⁶, ali i skratiti vrijeme odvjetnicima za proučavanje dokumentacije i pripremanje odgovora na optužbe. Kako navodi, Stepinac je u pritvoru izjavio

¹⁵ [Stvarni razlog optužnice priznao je 1983. u *Poletu* (tjedniku Saveza socijalističke omladine Hrvatske) i Blažević izjavivši u intervjuu da je proces Stepincu bio nametnut jer ga je Tito tražio, a da se mogao izbjeći da je Stepinac bio malo „elastičniji“, jer je Tito tražio od njega da Katoličku Crkvu u Hrvatskoj odvoji od Rima] (Tomić, 1998: 408).

¹⁶ Nadbiskup se u svom govoru na sudu kasnije dotaknuo koliko je cijeli proces bio usmjeren samo na njega. [Stotinu puta je ovdje ponovljen izraz „optuženi Stepinac“. Ali nitko nije toliko naivan, da ne bi znao, da iza toga „optuženoga Stepinca“ sjedi ovdje na optuženičkoj klupi nadbiskup zagrebački, hrvatski metropolit i predstavnik Katoličke Crkve u Jugoslaviji. Sami ste toliko apelirali na ovdje prisutni kler, da kaže da je samo Stepinac kriv ovima i njihovu stavu naroda i klera. Obični Stepinac ne može imati taj utjecaj nego samo nadbiskup Stepinac] (Benigar, 1993: 537).

kako se tijekom cijelog procesa pokušavalo zastrašiti optužene. Četvrtog je dana suđenja, 3. listopada 1946., Stepincu bilo omogućeno iznijeti stav o svim prethodno izrečenim optužbama. U govoru koji je trajao 40-ak minuta objasnio je svoje viđenje o svim točkama optužnice narodnoga suda. Tako se u govoru dotaknuo prekrštavanja pravoslavaca, vojnog vikarijata, vjerskih progona, komunističke partije i saslušanja svjedoka. Zaključio je kako nema potrebe za obranom jer je rezultat procesa već unaprijed određen te je za svoja uvjerenja pripravan i umrijeti (Benigar, 1993: 537). Sudski proces potrajao je do 11. listopada, kada je nadbiskup proglašen krivim protiv naroda i države, a kazna je iznosila 16 godina lišenja slobode s prisilnim radom te gubitak svih građanskih i političkih prava. Bilo je poznato kako je sud tražio smrtnu kaznu za Stepinca, ali s obzirom na to da se tih dana u Parizu održavala mirovna konferencija, nije bilo poželjno pogubiti glavnog osumnjičenog jer je cijela Europa pratila suđenje (Tomić, 1998).

Stepinac je početak kazne služio u KPD-u Lepoglava gdje su ga dočekali stražari koji su ga odmah po dolasku vrijeđali i maltretirali. Kako opisuje Benigar (1993), Stepinčev boravak u Lepoglavi obilježila je duhovnost i smirenost. S obzirom na to da nije mario za materijalno, oskudica mu nije teško padala. Imao je prakse¹⁷ kojih se pridržavao te tako duhovno i moralno jačao. U Lepoglavi mu se dogodilo nekoliko neugodnih situacija,¹⁸ koje su uglavnom bile vezane uz zaštitare koji su nadzirali njegov kat. „Kada bi mu donio hranu, znao je to na vratima ćelije popratit surovim i neotesanim riječima i teškim uvredama“ (Benigar, 1993: 597). Iako mu se uprava kaznionice nastojala približiti i prikazati uljuđenom, znalo se događati da bi pokušali iskušavati nadbiskupa. Cilj u takvim situacijama bio je isprovocirati Stepinca da zatraži pomilovanje, a sve to pred novinarom kojega bi pozvali dokumentirati cijeli proces. U takvim trenucima nadbiskup je ostao smiren te su razgovori brzo završavani. „Sa svojim posjetiocima, koji su morali ishoditi posebnu dozvolu od Ministarstva, smio je u prisutnosti trojice činovnika razgovarati jedino o obiteljskim i osobnim stvarima, a ne o crkvenim“ (Tomić, 1998: 410).

U prosincu 1951. izdano je rješenje kojim je određeno premještanje nadbiskupa na kućni pritvor u Krašiću do isteka vremena izrečene kazne. Iako se čini da mu je komunistička partija izišla u

¹⁷ Benigar (1993) piše kako je Stepinac tijekom pet godina provedenih u Lepoglavi intenzivirao duhovni život kroz molitvu, služenje svete mise i druge načine.

¹⁸ „Kad je Stepinac stigao u Lepoglavu, počeo je učiti engleski jezik. No jednog dana bile su mu oduzete engleske knjige“ (Benigar, 1993: 596).

susret, kasnije je na nadbiskupu bilo vidljivo kako mu je život u Krašiću predstavljao veći psihološki i duhovni izazov od onoga u Lepoglavi.

On je bio prognanik u rodnome mjestu, odakle se nije smio udaljiti bez odobrenja Ministarstva unutrašnjih poslova. Bio je izgnan iz sjedišta svoje nadbiskupije, pravi zatočenik, s dopuštanjem doduše – kako mu je bilo usmeno priopćeno – da obavlja čine sv. reda, no nije mu bilo dopušteno upravljati nadbiskupijom (Benigar, 1993: 623).

Kao oblik zahvale za predanost katoličkom nauku i životu, papa je odlučio Stepinca proglasiti kardinalom. To je izazvalo bijes među komunistima koji su odlučili zabraniti sve posjete prema Krašiću. Komunisti su tako radili na ograničenju slobode koju su mu prethodno pružili premještanjem u dom u Krašiću. Nakon premještanja u kućni pritvor, kardinal je bolovao od nekoliko bolesti za koje se detaljnijim pregledima ispostavilo kako su ostavile posljedice opasne po život. Benigar (1993) govori o situaciji kada je kardinalu priopćeno kako se izliječiti može tako što će otići u Zagrebu u bolnicu, ali uvjet je bio da to zatraži od vlasti. Takvu nagodbu Stepinac je odbio isto kao i mogućnost odlaska u Švicarsku na liječenje, zato što mu povratak u Hrvatsku nije mogao biti zagarantiran.

Posljednji važan događaj u kojemu komunistička vlast optužuje Stepinca dogodio se 1959. kada je Udba došla u posjed kardinalovih pisama poslanih sjemeništu u Đakovu. Do pretresa je došlo kada je jedan redarstveni činovnik prijavio vladajućima kako Stepinac u pismima piše protiv državnog poretka. Nakon pretresa đakovačkog sjemeništa i pregleda pisama, kardinalu je stigao poziv za svjedočenje duhovnicima sjemeništa. Stepinac je u pozivu razabrao priliku da još jednom iznese sve što je mislio o djelovanju komunističkog režima i represiji koji je izvršavao prema Crkvi. Tako je i napravio, ali pismenim putem jer je i dalje bio u kućnom pritvoru. U pismu se dotaknuo života koji mu je presudom iz 1946. potpuno promijenjen i zdravlja koje mu je narušeno kao rezultat prethodno navedenoga. U pismu je poručio tamničarima da nastave izvršavati upute koje dobivaju od vlasti, ali da se on već nalazi pred smrću i da ga neće uspjeti pokolebati (Benigar, 1993: 765).¹⁹ Tako je i bilo. Umro je u kućnom pritvoru 10. veljače 1960. u 62. godini života, nakon što je petnaest godina služio kao nadbiskup, a osam godina obnašao dužnost kardinala. Okolnosti njegove smrti do danas nisu u cijelosti poznate.

¹⁹ „Ako režim smatra, da umirem i suviše polagano, onda neka me potpuno tjelesno dotuče, kao što je to u pravnom smislu učinio prije 14 godina“ (Benigar, 1993: 765).

6. Zaključak

Alojzije Stepinac jedan je od najutjecajnijih Hrvata dvadesetog stoljeća. Ovaj je hrvatski nadbiskup, a poslije kardinal, kao poglavar Katoličke Crkve u Hrvata, bio suočen s mnogim izazovima koje je donosilo burno vrijeme u kojem je živio. Bio je među istaknutijim zagovarateljima interesa hrvatskog naroda, a djelovao je u jednom od najtežih razdoblja, ne samo hrvatske, nego i svjetske povijesti. Cilj ovog rada bio je prikazati stavove i djelovanje Alojzija Stepinca prema totalitarnim vlastima tijekom čije je vladavine djelovao. Susreo se s nekoliko promjena režima i sustavno je radio na boljitku, prvenstveno hrvatskog naroda, ali ne zanemarujući pripadnike drugih etničkih skupina na području svog djelovanja. Postupao je po načelima crkvenog nauka i savjesti, što ga je nerijetko dovodilo u sukobe s predstavnicima totalitarnih vlasti.

Prvi totalitarni režim s kojim se Stepinac susreo, za vrijeme studija u Rimu, bio je fašizam. Tijekom studija isticao je važnost pape te je smatrao papu jedinim istinskim poglavarom. Po završetku studija vraća se u Hrvatsku gdje se provodila velikosrpska diktatura kralja Aleksandra. Njegov položaj u Crkvi rastao je od koadjutora do ordinarija, a problemi s kojima se susreo bili su zabrana katoličkih organizacija i bezuspješni pokušaji dogovora Crkve i vlasti putem konkordata. Kada su ustaše zaposjele vlast, Stepinac je u nekoliko navrata Paveliću uputio prosvjedno pismo oko postupanja prema onima koji se nisu pokorili njegovu režimu. Zbog takvih stavova Pavelić ga se htio riješiti kako bi si osigurao neometanu vlast. Pavelić je donošenjem oštrih zakona protiv nepoštivanja Crkvene dogme htio pridobiti Stepinca na svoju stranu, ali mu to u konačnici nije uspjelo zbog prirode nacionalsocijalizma, čije su postavke bile suprotne moralnim načelima Katoličke Crkve, kojima se vodio Stepinac. Visoki dužnosnik Trećeg Reicha, Heinrich Himmler, označio je Stepinca kao čovjeka koji je odan papi te ga se ne može kontrolirati. Također, Stepinac je u pismima Paveliću osudio logor u Jasenovcu rekavši da je sramota za Nezavisnu Državu Hrvatsku.

Stepinca se nerijetko optužuje i za zanemarivanje izbjeglica za vrijeme NDH, a postoje podatci kako je upravo on osnovao Odbor za pomoć izbjeglicama i to prije početka rata, zapravo predvidjevši ono što bi se moglo dogoditi. Usto, pred kraj rata neistomišljenici su ga na raznim skupovima proglašavali ratnim zločincem i osobom koju prvu treba ukloniti kada dođe do komunističkog preuzimanja države. Nakon komunističkog zaposjedanja mijenja se struktura vlasti unutar države i dolazi do promjene stava vladajućeg režima prema Crkvi. Stepinac je kod komunista nastavio zagovarati iste ideje kao i kod ustaša, a jedan od najvećih sukoba s

komunistima bio je potaknut objavom pastirskog pisma, u kojem se navode problemi Crkve prouzrokovani dolaskom nove vlasti.

Slijedom navedenog, teza iz uvoda može se potvrditi. Alojzije Stepinac ustrajno je zagovarao svoje stavove, koji su većinom bili oprečni režimskim. Neslaganja s vlastima nisu ga spriječila u njegovu poslanju i služenju vrijednostima u koje je vjerovao. Dosljednost načelima platio je godinama zatvora i kućnog pritvora te smrću koja se može smatrati mučeničkom. Zaključno, Stepinac postaje simbolom borbe za vlastita uvjerenja usprkos utjecajima vlasti, a njegovo djelovanje potiče raspravu o odnosu totalitarnih režima prema Crkvi i njezinim predstavnicima. Zbog svega navedenog i dalje je predmetom ideoloških sporova, a njegovu baštinu nužno je proučavati znanstveno i objektivno, što je danas, zbog otvorenosti arhiva, lakše no ikada prije.

Popis literature

Armstrong, Karen (2017) Drevni Iran: Naše veze s njim. *Znakovi vremena - Časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu*, (76/77), 1: 135-145.

Batelja, Juraj (2000) *Alojzije Stepinac: Propovijedi, poruke, govori 1934.-1940*. Postulatura blaženog Alojzija Stepinca. Zagreb.

Bekić, Janko (2012) Pitanje zločina: liberalizam, komunizam, fašizam. *Političke analize*, (3), 10: 38-42.

Benigar, Aleksa (1993) *Alojzije Stepinac, Hrvatski kardinal*. Zajednica izdanja Ranjeni labud. Rim.

Čondić, Alojzije (2011) Društvene okolnosti i pastoralni rad u Hrvatskoj od 1945. do 1952. godine na temelju pastirskih pisama. *Crkva u svijetu*, (46), 3: 277-300.

Gentile, Emilio (2004) Fascism, totalitarianism and political religion: definitions and critical reflections on criticism of an interpretation. *Totalitarian Movements and Political Religions*, (5), 3: 326-375.

Gitman, Esther (2019) *Alojzije Stepinac – Pillar of Human Rights*. Kršćanska sadašnjost. Zagreb.

Glavina, Frano (1997) Nadbiskup Stepinac i nacionalsocijalizam u svjetlu izvješća Gestapoa. *Croatica Christiana periodica*, (21), 40: 85-96.

Horvat, Vladimir (1996) Nadbiskup Alojzije kardinal Stepinac i totalitarni režimi. *Obnovljeni život*, (51), 1-2: 149-165.

Jakulj, Ivan (2015) Pravni položaj Katoličke crkve u Republici Hrvatskoj: od totalitarizma do demokracije. *Crkva u svijetu*, (50), 3: 478-513.

Jelenić, Josip (1996) Totalitarizam: političko, sociološko i gospodarsko očitovanje. *Obnovljeni Život*, (51), 1-2: 15-33.

Kovačec, August (1997) Katolička Crkva u Hrvatskoj i nadbiskup Stepinac u arhivskoj građi Francuskog konzulata u Zagrebu 1941.-1945. *Croatia Christiana periodica*, (21), 40: 75-83.

Lukinović, Andrija (1995) *Zagreb – devetstoljeta biskupija*. Glas koncila. Zagreb.

Matić, Zdravko i Stručić, Damir (2020) Osnivanje i rad Križarske organizacije u Hrvatskoj (1930. – 1945.). *Crkva u svijetu*, (55), 2: 249-270.

Matković, Blanka (2013) Pravni položaj vjerskih zajednica u Kraljevini Jugoslaviji i političko - društveni kontekst konkordata sa Svetom Stolicom. *Bosna Franciscana*, (38), 1: 107-145.

Musa, Ivica (2022) Esther Gitman, Alojzije Stepinac: Pillar of human rights. *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, (77), 3: 410-413.

Ninčević, Marjan Marino (2016) Diplomatski odnosi Vatikana i Kraljevine Jugoslavije: konkordat iz 1935. godine. *Nova prisutnost*, (14), 2: 299-307.

Ognyanova, Irina (2009) Vjera i Crkva u ustaškoj ideologiji. *Croatia Christiana periodica*, (33), 64: 157-190.

Paić, Žarko (2016) Trijumf političkih religija – politika identiteta i sumrak kulture. *Europske studije*, (2), 3-4: 5-47.

Protega, Martina (2016) Politička prava i slobode na političkim područjima u Prvoj Jugoslaviji u razdoblju od 1929. do 1941. *Pravnik*, (50), 100: 133-148.

Razum, Stjepan (1996) GRADIVO: Sveta Stolica, Nezavisna Država Hrvatska i Katolička crkva u Hrvatskoj 1941-1945. *Fontes*, (2), 1: 343-463.

Šanjek, Franjo (1997) Dr. Alojzije Stepinac i Nezavisna Država Hrvatska u svjetlu nadbiskupova dossiera Svetoj stolici. *Croatia Christiana periodica*, (21), 40: 97-105.

Tašev, Ivan (2019) *Alojzije Stepinac: velikan duha i vjere*. Zaklada Vigilare. Zagreb.

Tomić, Celestin (1998) Kardinal Stepinac - mučenik vjere. *Obnovljeni Život : časopis za filozofiju i religijske znanosti*, (53), 4: 403-421.

Volf, Miroslav (1990) Socijalizam, totalitarizam i demokracija. *Crkva u svijetu*, (25), 2: 182-188.

Vuk, Tihomir (2018) Djelovanje kardinala Alojzija Stepinca tijekom Drugoga svjetskoga rata. *Obnova, časopis za kulturu, društvo i politiku*, (10), 1: 1-16.

Sažetak i ključne riječi

Alojzije Stepinac jedna je od najvažnijih hrvatskih povijesnih osoba 20. stoljeća. Rad nudi pregled Stepinčeva života u četiri određena razdoblja, kroz koja se susreo s različitim režimima, fašizmom, velikosrpskom diktaturom kralja Aleksandra, nacizmom i komunizmom. Njegovi stavovi prema tim režimima prikazani su kroz četiri različita pogleda i načina djelovanja prema njima. Nedvojbeno je postojala međusobna isprepletenost Stepinčeva djelovanja sa svakim od ranije navedenih režima te se taj odnos istražuje i opisuje. Tema je osjetljiva, te je kao takva podložna stvaranju stereotipa i namjernom iskrivljavanju činjenica, što je u ovom radu izbjegnuto. Pregledom stavova Alojzija Stepinca pruža se uvid u njegovo djelovanje, kao i utjecaj koji je imao na djelovanje konkretnih režima za vrijeme kojih je djelovao.

Ključne riječi: *Alojzije Stepinac, fašizam, nacizam, komunizam, stavovi, totalitarizam*

Summary and Key Words

Alojzije Stepinac is one of the most important Croatian historical figures of the 20th century. The paper offers an overview of Stepinac's life in four specific periods, during which he encountered different regimes, fascism, the Great Serbian dictatorship of King Alexander, Nazism and communism. His attitudes towards these regimes are presented through four different views and ways of acting towards them. Undoubtedly, there was mutual interweaving of Stepinac's activities with each of the previously mentioned regimes, and this relationship is investigated and described. The topic is sensitive, and as such is subject to stereotyping and deliberate distortion of facts, which was avoided in this work. An overview of Aloysius Stepinac's views provides an insight into his actions, as well as the influence he had on the actions of the specific regimes during which he operated.

Key words: *Aloysius Stepinac, Fascism, Nazism, Communism, views, totalitarianism*

